

POGAŃSKI (929) *ai*

pogański (925), **pohański** (4); pohański *KochJez*, *KmitaSpit*, *SzarzRyt*; pogański : pohański *KlonWor* (2:1).

-a- (928), -ą- (1).

o *jasne*; -a- (846), -ą- (19); -a- : -ą- *KrowObr* (26:3), *Leop* (8:1), *BibRadz* (13:3), *BielKron* (98:1), *GrzegRóżn* (6:1), *BiałKaz* (5:1), *RejZwierc* (59:1), *BudBib* (10:1), *MycPrz* (4:1), *SkarŻyw* (52:1), *NiemObr* (24:1), *KmitaPsal* (1:1), *LatHar* (10:1), *PowodPr* (64:1), *CzahTr* (16:1).

sg m N pogański (87). ◇ *G* pogańskiego (57); -ého (3), -(e)go (54). ◇ *D* pogański(e)mu (7). ◇ *A* pogański (19), pogański(e)go (8). ◇ *G a. A* pogański(e)go (1). ◇ *I* pogańskim (37), pogański(e)m (1); -im : -(e)m *BibRadz* (1:1). ◇ *L* pogańskim (10). ◇ *V* pogański (3). ◇ *f N* pogańską (28). ◇ *G* pogańskiej (43), pogański (5), pogańskie *OpecŻyw* (2); -ěj : -i *CzahTr* (4:5); ~ -ěj (2), -(e)j (40). ◇ *D* pogańskiej (7); -ěj (2), -(e)j (5). ◇ *A* pogańską (53). ◇ *I* pogańską (20) [*w tym*: -a (1)]. ◇ *L* pogańskiej (13), pogański (1) *CzahTr*, -ěj (2), -(e)j (11). ◇ *V* pogańską (1). ◇ *n N* pogańskie (16); -é (1), -(e) (15). ◇ *G* pogański(e)go (21). ◇ *D* pogański(e)mu (2). ◇ *A* pogańskie (19); -é (1), -(e) (18). ◇ *I* pogańskim (3). ◇ *L* pogańskim (1), pogańskiem (1) *MurzNT*. ◇ *pl N m pers* pogańscy (87), pogańszczy (1) *OrzList*. *subst* pogańskie (45); -é (3), -(e) (42). ◇ *G* pogańskich (157). ◇ *D* pogańskim (26), pogański(e)m *RejPs* (2). ◇ *A m pers* pogańskie (13); -é (3), -(e) (10). *subst* pogańskie (74); -é (3), -(e) (71). ◇ *I m* pogańskimi (6) *BielŻyw*, *KromRozm III*, *CzechRozm* (2), *CzechEp*, *PowodPr*, pogański(e)mi (3) *RejPos*, *RejZwierc* (2). *f* pogańskimi (3), pogański(e)mi (2); -imi *BielKron*, *StryjKron*; -(e)mi *RejZwierc*; -imi : -(e)mi *SkarŻyw* (1:1). *n* pogańskimi (1) *StryjKron*, pogański(e)mi (1) *BielKron*. ◇ *L* pogańskich (31). ◇ *V m pers* pogańscy (1). *subst* pogańskie (2); -é (1), -(e) (1). ◇ *D sg n skostn* po pogańsku (3).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde także XVI – XVIII w.*

Przymiotnik od „poganin”; gentilis Miech, Vulg; ethnicus Modrz, Cn; idolatrus Miech; ineptus PolAnt (929) : *kthory* [*król Jagiełło*] ácz był s Pogańskiego rodzaíu wzięty k temu Tyran/ á wždy iáko był pożyteczny Koronie/ o tym ná íwym mieýfcu ítoiy. *MycPrz II C2v*.

Wyrażenia: »czasu pogańskiego obcowania« = *za czasów pogańskich* (1): *Dzyeýatthe* [*objawienie o narodzeniu Panny Marii*] obyauyl bog panną czaíu pogańkyego obczouanya *PatKaz III* 102v.

»pogański wiek« = *czasy starożytne* (1): (*marg*) Do zacnych Ruśaków y Podolan krociuchna przemową [...]. (-) DAł wam Bog przez mię przykład s pogánłkie⁸⁰ wieká Káżdego złych y dobrych íprów zacnych człowieká. *PaprPan Cc3*.

W przen (16) :

Wyrażenie: »pogańskie(-a) ciemności (ciemność)« = *pogaństwo* [*szyk 4:4*] (8): *OrzQuin N2v*; *SkarJedn* 218, 224, 225; Tyś mnie rzekąc Oycze miły/ z pogánłkiey ciemności wyrwał/ y przywiódłes mię do tey światłości Chrześciánłkiey/ w ktorey znam Páná y bogá mego Iezuśa Chryśtuśa *SkarŻyw* 74; w Cyrenie był Biłkup Synefius Philozoph. ktory máiąc dawnego thowárzyfzá w náuce Philozophiey/ Ewágryufzá Philozophá/ iefzczę pogánłkiemi ciemnościami ogárnionego/ bárzo się pilnie o iego nawrócenie ítárał *SkarŻyw* 102, 231, 363.

a) Z wyrazem użytym metonimicznie na oznaczenie poganina (8) : *LubPs* hh5v; Niechay brzmi w wŕzu pogánŕkich Sławá chwálebnych ŕpraw pánŕkich *KochPs* 144; *SkarŻyw* 354, 384; Lecz Zydowie [...] pobudźli y ku gniewowi wzrúfzyli fercá Pogánŕkie przeciw bráciey. *WujNT Act* 14/2.

W przeciwstawieniu: »chrześcijański ... pogański« (1): Marćin Luter [...] obrócił przeŕtróny ięzyk fwoy [...] ná wŕzyŕtkę pobożność/ wiodąc do zwad/ niezgód krwie roźlania/ prágnąc Chrześciánŕkiey krwie/ nie Pogánŕkiey roźlania *BiałKat* 339.

Wyrażenie: »krew pogańska« = *poganie zabici, śmierć pogan* [szyk 2:1] (3): *BiałKat* 339; Da Bog/ iże w Pogánŕkiey krwi/ Lách/ może brodzić. *KlonKr wstęp* A4v; *KmitaSpit* B4.

[Szereg: »barbaryjski albo pogański«: To *Reubarbaru*^m przywożá z Barbariiéy źiemie Afryckiéy/ od którégó zowá *Reubarbarum*, iákoby po náŕżemu rzékł korzeń Barbaryŕki/ álbo Pogánŕki *UrzędowHerb* 265a.]

Przen: Grzeszny (1) :

Wyrażenie: »pogańscy chrześcijani« (1): kędy się więc oni podzieiá którzy nápotępieniéi vczá i złoŕliwie żyiá abo my wŕzyŕscy prawie pogańscy Chrześcjani/ dlá ktorých przekłétego żywota/ Turcy i inŕzé pogánŕtwo naukę i wiarę pana Chriŕtuŕowé wnienawiŕci maiá. *MurzNT* 18.

I. *Dotyczący kultu religijnego pogan* (191) : Widzicie iŕż to miaŕto [*Betania*]/ (tzuŕs koŕciol) ieŕt za ŕwiátoŕtz pogańŕká/ bo Alexander/ krolowie Perŕcy iŕ kr ołowie Eiŕpŕcy/ w wielkié tŕci ten koŕciol mieli. *OpecŻyw* 69; *FalZioł* I 153c; *MurzNT* 82v; Nyepoŕŕuŕzeńŕthwo złých á niewierných zydów/ iŕ zapomnyawŕzy roŕkazánýa Bożego vżywáli ofýar pogánŕkich przeciw woley Bożey. *LubPs* Y3v *marg*; *KrowObr* 107; *BielKron* 28, 143v, 148v, 149, 265v, 321 *marg*; *Mącz* 122a, 134c; Co widząc Theologowie pogánŕscy ŕtárzy/ że iedná lámá pŕeć doŕkonáłoŕci w łobie mieć nie może/ przywłáŕzcziá oboię pŕeć bogu *GórńDworz* X8, L6v; *RejZwierc* 202v *marg*, Aaa3v; lecz y ten [*Ochozjasz*]/ oycá náŕłádował. W tey ŕproŕnoŕci pogánŕkiey/ iŕ báŕwány chwalił/ A fwą mył y teŕ ferce/ od Bogá oddalił. *HistHel* D2v; *KarnNap* F2v; *SkarŻyw* 20, 70, 130; Prowádzili potym do Wilná ciáło iego Synowie y wŕzytko Rycerŕtwo/ á táŕ obyczáiem Xiáŕżęcým wedłóg obchodów y obrzędów pogánŕkich/ złoŕyŕwŕzy wielki ŕtos ŕmolney ŕoŕniny [...] grob mu nágotowáli *StryjKron* 411, 154, 155 [2 r.], 160, 345, 467 *marg*, 542 *marg*; *WerGoŕc* 259; *GórńRozm* N3; *Calep* 121a; *WujNT* 196, 365; *PowodPr* 76; *SkarKazSej* 680a; [*HistTroj* C3v].

W połączeniu z dodatkowym przymiotnikiem o znaczeniu pejoratywnym (8): *GrzegRóżn* Kv; *BiałKat* 3v; SWięci dwá brácia Prymus y Felicyanus iŕz wiernymi byli ŕługámi iednego Bogá/ á wzgárdzićielmi pogánŕkich Bogów fáłŕzywych: odnieŕieni ŕá o to od káplánów báŕwochwálŕkich *SkarŻyw* 531, 273; A ci Iowiŕŕowie mieli pirwŕzego Oycá Saturnuŕŕá wedłóg Poetów y wiáry obłédlíwey Pogánŕkiey *StryjKron* 145; *CzechEp* 57; *WujNT* 722; *PowodPr* 28.

W połączeniach szeregowych (3): który [*Jezus*] onego iednego Bogá Izráelowego zowie Oycem ŕwoim/ á nie inŕzego iákiego Bogá Pogánŕkiego/ ábo kácerŕkiego/ ábo Anthykrýŕtowej Iŕtnoŕci/ ábo Bogá Troiákiego. *GrzegRóżn* G3v; A my w wierze y w chwaleniu iednego Bogá prawdziwego [...] trwáć będziemy z łálki Bożey/ zárzućiwŕzy wŕzytki pogánŕkie/ Zydowŕkie/ Tureckie/ kácerŕkie/ Sofiŕtyckie/ y Antykrýŕtowe Bogi *GrzegRóżn* Iv; *SkarŻyw* 31.

W *przeciwstawieniach*: »pogański ... chrześcijański, izraelowy, żydowski« (3): A gdy był obrządzan [Machumet] z namowy thego Zydá/ náwykł od oycá pogánłkiey wiary/ á od mátki Zydowłkiey/ iż był tym vczénłzy. *BielKron* 165; *GrzegRóżn* G3v; *WujNT* Aaaaaa2v.

Wyrażenia: »bałwan(y) pogański(e)« = *idola gentium Vulg; idola nationum PolAnt* [szyk 10:4] (14): *Leop* 4.Reg 21/2; *BielKron* 78v; *Mącz* 82d; *WujJud* 50, 50v, 51v, 54v; *BudBib Sap* 14/11; czemuż to v Bogá łámego nie iest rzecz nie przyłtoyna názywać tym łwoim imieniem Elohim Bogi fałszywe y bałwany pogánłkie? *CzechRozm* 51v, 95; [Abramijusz] Vczyniwlzy taką modlitwę y żarliwością zá Bogá łwego nápełniwlzy łerce/ łzedł y rozmiátał/ połiekał/ rozprołzył bałwany pogánłkie w miełcie onym. *SkarŻyw* 235, 443; *StryjKron* 400; Bałwany y obraży Pogánłkie cudzych bogow w piłmie ł. łą włzędzie potępione: lecz obraży łwięte Pána Chriłtułowę y łwiętych iego/ nigdzie. *WujNT* 526.

»pogańskie bałwochwalstwo« [szyk 2:1] (3): *CzechEp* 86 marg; Podobá łię to łielełnemu rozumowi/ gdy łobie przypomina to co łię z przodki náłzyymi džiało/ ktorzy rázem wielkim hurmem przeniełli łię z pogánłkiego bałwochwałłtwá/ do Papiełskie^{go} rzkomo nabożełłtwá *NiemObr* 15; *PowodPr* 4.

»błąd pogański« = [często: pogaństwo] *error gentilis Miech; gentilitatis error JanStat* [szyk 13:3] (16): *BielŻywGlab nlb* 13; *MiechGlab* 87; *WróbŻołt* kk4v, kk5v, kk6; (nagł) Rozdzyał piąty kłiąg piwłzych/ o rodziáu y záchowaniu Bogow Pogánłkich. (–) ACżkolwiek niełłuzna rzecz iest łwięte piłmo miełzać mieđzy łprołne piłanie błędow Pogánłkich/ ktorych ná on čás było dołyc po włzytkim łwiecie. *BielKron* 20; [Marek Aretuzjański] wiele Chrzełłcian/ od błędow pogánłkich do zbáwienney prawdy/ żywotem łwięтым łwoim/ y łzczełliwą wymową/ wybáwił *SkarŻyw* 273, 30, 31, 208, 398; Ażá to nie on łtáry błąd pogánłki Rzymłki kogo chłcieć po łmierci w poczet Bogow/ á tu w poczet łwiętych połóżyć/ dzień ku łwięceniu w rok oddáć [...] *CzechEp* 80; *WujNT* 17; Oznáymuiemy/ iż gdyłmy z Bożkięgo zrzáđzenia z błędów Pogánłkich/ y z łciemnołci do łwiatłoci [...] byli przywiedzieni: [...] ábyłmy Litwę [...] ná dobrą drogę przywieźć [...] mogli. *SarnStat* 195, 8, 993.

»bog(i) pogański(e) (bogowie pogańscy)« = *dii gentium a. populorum PolAnt* [szyk 32:10] (42): Tu prorok dziwnie przywodzi człowieká ku chwale páńłkiey przypomináiąc mu dziwne możnołci iego á żártuiąc z inych bogow pogánłkich. *RejPs* 201, 157v, 158, 205; *MurzNT* 73v; *KrowObr* 141v; *BibRadz Is* 36/18; [Jozue rzekł Żydom:] powiedzcie komu rádniej bęđzyecie chłcieć łłuzyc/ iekli bogom Pogánłkim czyli Pánu łwoiemu/ ktory was przywiodł do they zyemie *BielKron* 48; nad tym miáłtem [Delfy] był kołcioł Apoloná bogá pogánłkiego ná górze przerzeczoney Parnázus *BielKron* 274, 20, 22v, 265v, Kkkk2v, Kkkk3v; *GrzegRóżn* G2 [2 r.], G3v, Iv, I4 marg, Kv; *Mącz* 210b, 268c; *RejAp* 30; *RejPos* 50v; *RejZwierc* 219; *BudBib* 1.Par 16/26, Ps 95/5, I 369a marg; Ci [bogowie] ktorzy łą od ludzi zmyłleni y vczynieni nád wolą y rołkázanie Boże/ łą rozmáici. Iedni/ dawni Pogánłcy: Drudzy nowi Pápiełcy: Infzy tak pogánom łtárym iáko y Papieźnikom teráznięłzym łą połpolici. *CzechRozm* 6, 6 [2 r.], 95, **3v; Bogi pogánłkie ze łrébrá ze złotá Nic nie łą/ iedno ludzkich rąk robotá. *KochPs* 198; *SkarŻyw* 68, 188, 189, 531; Tak iłz włzytkich Bogow Pogánłkich [...] Hefiodus Poetá kłáđzie być w łiczbie trzydziełci tyłięcy *StryjKron* 145, 145 marg; *WujNT* 722; *CzahTr* E4v.

»pogańska bogini« (2): Był też w tym mieście kościół pogánfkiey bogini Wenery/ w którym około tyfiacá mniłzek miełzkáło zakonu Wenery. *BielKron* 272v; *Mqcz* 483d.

»bożek (bożki) pogański(e)« [szyk 3:1] (4): Piłali ták o nim [o *królu Midasie*] Poetowie/ iż gdy przyiáł do siebie w dom wdzyęcznie Bachufá bołzka Pogánfkiego/ pytał go Bachus czegoby chciał od niego zá to okazanie wdzięczne. *BielKron* 25v; *BiałKat* 3v; Skąd bełpiecznie wedle piłmá ś. wżyftki tákowe Bołkie obrázy y podobieństvá názywamy kłamftwem y báłwany nietylko Pogánfkie bożki/ ale y Krześcijánfkie obrázy w iedney liczbie zámykáiąc. *WujJudConf* 44v; *KlonWor* **2.

»kościół, zbor, bożnica pogańska(-i)« = *ecclesia gentium Vulg* [szyk 14:1] (11:2:2): *BibRadz* II 141 b *marg*; Hezyodus po Homerufie był íto lat/ ten był káplanem w Helikonie/ gdzye był wielki kościół pogánfki. *BielKron* 98v, 164v, 284v; Y bluźniérftwá pełné íą Zbory Krześcijánfkie/ Czego nigdy nie íłyfzą Bóznice Pogánfkie. *KochZg* A2; *RejAp* 106; *RejPosWstaw* [143³]v; *SkarŻyw* 87, 273 [3 r.]; ktore [spory] nie przez Piotrá decydowane/ y rołtrzygnione bywały/ ále íię to częścíey dżiáło przez Páwłá/ ktory w onych zborzech pogánfkich/ wiele roznic/ y gadek rozmaítých íam všmierzył y rołtrzygnął. *NiemObr* 42; *LatHar* 114; *WujNT* 516, *Rom* 16/4.

»pogańskie nabożeństwo« [szyk 3:1] (4): *WujJudConf* 229v; A íazigowie álbo íazwingowie/ iednego z Litwą íęzyká/ íáko níktorzy Hístorikowie twierdzą/ y tychże obyczáíow/ y nabożeńftwá Pogánfkiego byli *StryjKron* 205; A ktho íełt śwíádom onych ítárych nálogow/ y zwyczáíow Rzymfkich/ obaczy/ íáko ná kíztałt/ onego Pogánfkiego/ Rzymfkiego nabożeńftwá/ máło nie wżyftko Pápiełkie nabożeńftwo vformowáne íełt. *NiemObr* 159, 159.

»pogańska wiara, reliija« [szyk 9:3] (11:1): *WróbŻółt* kk5; áż przyfzedł [Atanazjusz] do Trewiru/ gdzye było wielkie zámiełzanie w Krześcíánfkiey wierze od oddłzczepieńcow/ íkád wiele ich było co záíię ná pogánfká wiarę náłtępowoli [!] *BielKron* 155, 95, 165 [2 r.], 165v, 300v [2 r.]; *StryjKron* 145, 155 *marg*; *CzechEp* 13; Przetoż piłmo S. rzadko miánuiąc ósobne Báłwany/ póspólicie zowie Bogámi obcemi/ opułzczenie iedney prawdžíwey religíey/ á obcey pogánfkiey íie chwyttanie. *PowodPr* 28.

»zabobon(a) (a. zaboboństwo) pogański(-a, -e)« [szyk 9:1] (10): *KromRozm* II k4; Bo mężowy plákác nie przyłtoy Gdylz tędy wydżimy że to íełt pogánfký zabobon/ vmártych dłuęo plákác *BiałKaz* D3, D3 [2 r.]; Potym Krol z Witołtem wypráwili íię do Zmodzi/ [...] Láłfy śwíęte/ Węże y ínfze zabobony Pogánfkie [...] wyfiekli/ y popłowáli *StryjKron* 542, 400; *NiemObr* 159; *WujNT* 693; *PowodPr* 15; Wíęc też Chiromantia, práktyká Cygánfka/ litościwa zaboboná zda mi íię pogánfka. *KlonWor* 7.

Szeregi: »turecki i pogański« (1): ábowiem tákowa náuká íełth podobna Tureckiey/ y Pogánfkiey náuce/ náprzećiwko kthorey/ vtzyli Prorocy Swíęći/ Pan Kryftus/ y Apółtołowie íiego *KrowObr* 54v.

»(nie tylko, częścíá, tak) żydowski (ale też) i (abo, częścíá, jako i) pogański« [szyk 5:2] (7): Steęo tedy piłmá Swíętego/ okázuie íię to íawnie iż wy opuściwłzy prawdę Ewánielíey śwíętey/ trzymacie íię íełtze nietylko żydowfkich/ ále tefz y pogánfkich báśni/ y náuk ludzkich *KrowObr* 99v; *GrzegRóżn* Kv; *CzechEp* 381; Haeretycy dżíśíeyłzy náśláduią niezbożności Żydowfkiey y Pogánfkiey/ w paleniu y rozmiátaniu ćiał y kóści śwíętych. *WujNT* 60, 604, 693; *PowodPr* 29.

W przeni (1) : Pewnie tedy [luterani] nie tegoż Chryśtuła opowiadają: y przeto przekłēi łą od Apośtoła/ bo inżego [Chrystusa] wnośzą/ niżli który iuż wnieśiony ieſt. gdyż ná pierwſzą pogánſką rolą/ [...] złe fałszywe naśienie nieidzie. *SkarŻyw* 520.

Przeni (3) :

Wyrażenie: »bog pogański« (3): *RejPos* 133; Abowiem choć to ieſt Bog Krześcijánſki á Bog miłofierny/ nielza iedno ſie nam zá złoſciami náſzemi á zá dekrethy ſwoiemi muſi obroćić w Bogá pogánſkiego á w Bogá niemiłofiernego. *RejZwierc* 262, 263v.

A. Obrażliwie o kulcie przeciwników religijnych (22) :

a. W wypowiedziach innowierców o katolikach (18) : Ku tym należą też Wikáryiowie/ Altáryſthowie/ Kápellanowie/ Menſyonaryſthowie/ Gracyáliſtowie/ Requiemiſthowie/ etc. Kthorych Pan Kryſthus nigdy do kościoła nie wezwał/ áleście ie wzięli y przezwiſká im dáli pogánſkie *KrowObr* 36v, 198v; *OrzList* c; Atom mowił y mowię/ przeciw ludźiom zárażonym trućizną Antichryſtowſką/ ktorzy chwyćiwſzy ſię zá błędy Pogánſkie/ [...] znowu ſobie/ nie tylko złotych/ ſrebrnych/ [...] także y woſkowych y chlebowych bałwánów nárobili *CzechEp* 79; [TurnZwierc E3].

W połączeniu z dodatkowym przymiotnikiem o znaczeniu pejoratywnym (3): *CzechRozm* 223; Bo mię rodźicy z młodu niechćieli mieć rzemięśnikiem: á zwálzczá mátká: ále ráczey kſiędzem: czego iż mię Pan Bog vchowác wždy raczył/ [...] od ſproſnego pogánſkiego Antychryſtowſkiego bałwochwálſtwa odtárgnawſzy/ iemu zá to niech będzie wieczna cześć y chwałá. *CzechEp* 64, 57.

W połączeniu szeregowym (1): [Luter piſze:] Wſzyſtkie Vota, álbo obietnice wſzyſtkie/ nie tylko łą nie potrzebne/ głupie/ niepodobne/ ále też bezbożne/ Pogánſkie/ żydowſkie/ potępione/ błędne/ Dyabelſkie/ czárownicze/ odſzczepieńcze/ przeciwnie wſzyſtkim ſwiętym. *ReszPrz* 60.

Wyrażenia: »pogańskie bałwochwalstwo« (4): Ale przed obrazmy klękać/ ofiarować/ ſwieczki ſtawiać/ na wſpomózenie ich wzywać/ w nich nadzieie mieć/ albo im pacierze mowić/ to ieſt pogánſkie/ a panv bogv barzo mierzione bałwochwálſtvo *SeklWyzn* g3; *CzechRozm* 223; *CzechEp* 57, 64.

»bogini pogańska« [szyk 6:1] (7): Wy mniemacie/ ábyście mię [tj. Pannę Marię] ććili/ gdy mię Pánią zowiecie/ y domnie ſie vćiekaćie/ á wy to tzniać/ mnie ſromoćićie/ iż s tżlowieká Boginią Pogánſką tznicie *KrowObr* 154, 151, 153, 158, 166, Ss3v; Thák iuż przyſzło do tego/ że ſmieią zwác wiaré Krześcijánſką/ wiará Turecką/ Żydowſką. Czo tho ieſt práwy Troycá? perſoná/ Bogini to ieſt pogánſka *SarnUzn* H6.

»nabożeństwo pogańskie« (2): iż w Papieſtwie po wygládeniu Chryſtyánſkiego nabożeńſtwa/ prawdziwego znowu ono ſtáre Pogánſkie/ á ielźcze z przypłódkiem obfitym wprowadzono/ tylkoż to iż ie Chryſtyánſtwem przypſtrżono *CzechEp* 88, 257.

Szereg: »pogański i papieſki« (1): wiele ieſt fałszywych krześcijan co iuż rzkomo z Papieſtwa wyſzli/ y niektóre grube błędy iego porzucili/ á ſubtylnych ſie záś inżych/ z omamienia Czártowſkiego ięli? A to gdy iedni z nich duchownymi ſie czyniać/ wſzelákich ſobie ćieleſnych ſpraw/ á nawet y obmierżłego pogánſkiego y Papieſkiego bałwochwálſtwa pozwaláią. *CzechRozm* 223.

b. W wypowiedziach katolików o innowiercach (3) :

Wyrażenie: »pogańskie bałwochwalstwo« (1): Jedno ięft Bołtwo y Bog ieden/ iáko piłmo mowi/ wiela bogow żadną miarą nie przyznawamy. bo to ią Pogáńłkie bałwochwálłtwá y heretyckie Aryáńłkie zdrády *SkarKaz* 276a.

Szereg:»nowochrzczeński abo raczej pogański« (1): Sektá Nowochrzczeńłka/ ábo ráczey pogáńłka/ wśzędzie fię rozśiewa. *SkarKazSej* 703a.

W przen (1) : Ale nie tákowego [*ksiądz Powodowski*] z piłmá żrzetelnie y wyráźliwie nie pokazawłzy: iáką śmiáłością náłże wyznánie/ o fynu Bożym lżyć: czártowłkim/ y Pándorą pogáńłką názywáć śmie? *NiemObr* 94.

c. W wypowiedziach Żydów o chrześcijanach (1) : W nas zás [*Żydzi*] wiele rzeczy gánili: iáko to naprzod: [...] Báłwochwálłtwo frogie/ pogáńłkich kościołów wielkość/ przeciw łłowu Bożemu nábudowánych *CzechRozm* 67v.

B. O jednym z elementów kultu muzułmańskiego (1) :

Wyrażenie: »pogańskim obyczajem« (1): Ná grob vmárłego [*Turcy*] kłádą łtráwę pogáńłkim obyczáiem/ iedzą to kto chce *BielKron* 261.

II. Dotyczy osoby będącej poganinem (716) :

a. Charakteryzujący poganina (81) : WróbŻółt Z5v; *KromRozm III* M6v; *RejPos* 205v marg, 206v; Y niemálz/ iáko to pogáńłki rozum znał/ lepszego y pożytecznieyszego rzádu/ miedzy ludzmi nád Monárchią *SkarJedn* 55; *CzechEpPORz* **2v; *WerGość* 209; Przetoż y tu mowi [*św. Paweł*]: Iż áni obrzezánie/ áni nieobrzezká (to ięft áni záchowánie zakonu Moyzełzowego/ áni Pogáńłkie cnoty) w Chriłtuśie nic nie wázá: iedno vczynki ktore z wiáry á z miłości pochodzą. *WujNT* 664, 1.*Petr* 4/3; *PowodPr* 10.

W połączeniu z metonimicznym określeniem cechy [np. pogańskie okrucieństwo = okrutni poganie] (3): Pogáńłka łtara mądrość/piłałá hiłtorie/ łławiąc ludzie wboiu męzne y w łprawách dzielne *SkarŻyw* A3v; Y ták [*św. Małgorzata*] śmiercią męzną y dowćipem wielkim czyłtość łwoię okupiła/ á niewłtyd y łprołność pogáńłką ołzukałá. *SkarŻyw* 162; *PowodPr* 31.

W połączeniu szeregowym (1): Boię łie/ Polacy/ áby P. Bog łprawiedliwości łwey iáká v was ięft/ ná wagę nie kłádł/ iuż nie z łwoią ábo krześciáńłką/ [...] ále z Zydowłką/ Pogáńłką/ á Turecką/ ktora [...] od wálzey ięft/ iáko Niebo od Ziemie rozna. *PowodPr* 66.

W przeciwstawieniach: »pogański... Chrystusowy, krześcijański« (2): *SkarJedn* 17 cf *Szereg*; *PowodPr* 66 cf *W połączeniu szeregowym*.

Wyrażenia: »obyczaj(e) (a. zwyczaj) pogański(e)« [w tym: obyczajem pogańskim (13), według (a. wedle, a. wedla) obyczaju(-a) (a. zwyczaju) pogańskiego (10)] [*szyk* 18:12] (30): *GliczKsiąż* C7v; *BibRadz Deut* 18 arg, I 428c marg; *Glezá* łyn Thoxow óciec s. Szczepaná/ [...] wzgárdził okrucieństwo y obyczáie pogáńłkie/ vdał łie włzythek ná miłofierne vczynki/ y chuć łwą włzytkę obrocił ku Krześciánom *BielKron* 299v; Pochowan [*Przemysław Czeski*] z wielkim płáczem pod Wyłzehradem/ wedle pogáńłkiego obyczáiu ofiárę vczyniwlzy Nerothowi á Rádámáłowi báłwanom. *BielKron* 321; Wiele łłáchetnych dzieiow Lechowi potomcy mieli z Niemcy/ [...] ále przez niedbáłość ná ten czás ich/ ták bez piłania zefzli/ bo iednak pogáńłkim obyczáiem żywąc piłác nieumieli. *BielKron* 340, 98v, 157v, 318, 318v, 322 (13); *Ustrina*, [...] mieyłce gdzie trupy palono wedle obyczáyu pogáńłkiego.

Mqcz 509a, 305d; *RejPos* 205v [2 r.]; *RejZwierc* 169; Lecż zá náfzego wieku ledwie zá bieśiádę máią/ gđzieby opilftwem á tańcem wŕzytko nie ízumiáło. A tym ípořobem odftápiło fię nietylko od Chrześcijánftwá/ ále teź y od obyczáiw pogánńkich [*a moribus gentium*] chwálebnych. *ModrzBaz* 55; *StryjKron* 150, 161, 400, 467, 522 *marg*; *KochWz* 139; *Phil* C4; *WysKaz* 43.

»sprosność pogańska« = *pogaństwo* (1): Przywiódł Litwę do tego/ że íprořność pogánńką Porzuciwfzy/ przyięli wiarę krześciánńką. *KochFrag* 42.

Szereg: »nie pogański ani świecki« (1): Naprzod to ieft/ práwy Kościół Boży/ ktory iáko ieden ieft/ ták teľ ma wfobie iedność j zgodę: nie pogánńką ani świecką/ ále Chryřtuřowę/ w Bogu/ y w Duchu iego *SkarJedn* 17.

W przen (4) : *OrzQuin* O4; ták Pan Bog chcąc miáfto ízatańskie báľwochwáľftwo y ślepotę pogánńką zburzyć/ [...] poľłał naprzod wfiec męczeńki [...] ítrácony y ná śmierć oddány, ktorymi przez trzyftá lat áľz do Konftántyná Wielkiego/ gľębokie pogánńkie ślepoty záľypował *SkarŻyw* [407]; *CzechEp* 87.

α. *Wzorowany na pogańskim, jakby pogański, tj. zły, niegodny chrześcijanina (a. prawowiernego Żyda)* (31) : Tedy iednego czáfu przez řen gdy o thym [*król Gieza*] rozmyřłał Angioľ mu powiedział/ thy prořno małż rzecz poczętá dokonáć/ ábowiem pomázałeś řobie ręce krwią krześciánńką/ okrutnością pogánńką *BielKron* 299v; *RejPos* 148, 227v, 315v, 316; A ku obiářnieniu iefzcze więtfzemu teyże rzeczy/ niechby řobie y ono przeczytał X.K. co ieft Máth. 6.v 26. y 30. gđzie odwodząc vcźnie řwe Chriřtus P. od zbytnie⁹⁰ pogánńkiego ítaránia fię o ty rzeczy docześne/ każe pátrzyć ná ptaki powietrzne/ iáko ie oćiec niebieľki żywi *CzechEp* 281, 6; Kościółow w Polřcze gwałcenie ledwa nie Pogánńkie. *PowodPr* 52 *marg*, 79 *marg*; *SkarKazSej* 694b.

W poľczeniu z dodatkowym przymiotnikiem o znaczeniu pejoratywnym (2): Drudzy záľię więć gromniczkámi kurzyli/ błáźeyki iákieř nád nimi wieřzáli/ przy řmierciach řwoich ie řobie zápaláć rořkazowáli/ ná gromy y ná ine ítráchy ie zápaláli: á w tym řobie iákieř nádzieie pogánńkie á omyľne pokládáli. *RejPos* 305; *PowodPr* 40.

W przeciwstawieniach: »pogański... krześcijáński (3), żydowski« (4): *Mqcz* 120b; Ieřli ty będąć Zydem po Pogánńku żywiefz/ á nie po Żydowřku: czemuř Pogány przymuřzaľż żyć po Żydowřku? *WujNT Gal* 2/14; Niezboźne tedy řá w Krześciánńftwie rády y piřmá poľpolite niktorych pochlebców: gdy pozwaláią przeľożonym ľudu Bożego/ naprzod dogáďzác docześftnemu Pánowánium: á religią [...] Księźey á Mnichom zořtáwić. Ktory gľos vřnał dawno Auguřtyn S. nie krześciánńkim/ ále niezboźnym Pogánńkim *PowodPr* 40; *CiekPotr* 23.

Wyrażenia: »pogański obyczaj (a. zwyczaj)« [*w tym: pogańskim obyczajem* (1), *wedľug* (a. *wedľa*) *pogańskiego obyczaju* (a. *zwyczaju*) (2)] [*szyk* 8:2] (10): Káďzenie Kxiędzá y ľudzi w kościiele/ vřtáwił Lew trzeći tym imieniem Papieřz/ wedľug pogánńkiego y Żydowřkiego obytzáiu. *KrowObr* 196, 90; táł [pod *Brześciem Kujawskim*] leżác przez dwánaście dni/ wfzythkę źiemię pogánńkim obyczáiem okrutnie Węgrzy mordowáli *BielKron* 379, 65, 158v; Februo, Cziřćię/ Chęďoźę/ káďzę. Dicitur autem a Ferveo, quia hoc adolendo et flammis ferventibus fieri solebat apud gentiles, Rownie ták yáko v nas cziniá s gromnicámi [!] gdy byďło/ konie/ ľudzie y domowe káty ogniem gromnicznym obchodzą/ co yeřt pogánńki á nie Krześciánki [!] obyczaj. *Mqcz* 120b; *SkarJedn* 54; Ten [*ksiąźę Mieczysław*] pierwřzy řwoy wiek w cnotliwřn życiu wykonał/ ále iáko řkoro dorořł ľat řwoich y

fwowolenstwą/ rospuŃtnieyŃzym zoŃtał/ bo Ńon Ńiedn pogańŃkim obyczaiem poiał *StryjKron* 150, 150, 472.

Szereg: »pogańŃski i Ńydowski« [szyk 3:1] (4): *KrowObr* 90, 91v, 196; A tu wwiąŃł Luter ná náuce o Sákrámenćiech/ áni mogł Antykrytá z gruntu obálić/ ktorego teŃ Cerymoniy Ńydowskich y pogańŃkich vŃywał. *GrzegRóżn* F4v.

Wyrażenie przyimkowe: »po pogańŃsku« = *gentiliter Vulg* (3): Ná wliách [*w Inflantach*] ináćzey/ bo Ńá iáko w niewoli/ wielkie obćiaŃzenie máia od ŃtárŃzych przeto iakmiarz po pogańŃku Ńywa *BielKron* 438; *CzechEp* 4; *WujNT Gal* 2/14.

W przen (3) : *OpecŃyw* 54v; TáŃ mowi Pan: Drog PogańŃkich niechćieyćie Ńie vćŃyć *Leop Ier* 10/2; *LatHar* 502.

b. *Bęďący poganinem* (324) : *OpecŃyw* 23v, 49v [2 r.], 54v, 62; *PatKaz II* 57; *PatKaz III* 126; *WróbŃólt* cc7, 112; *MurzNT* 78v; Zá pogańŃkich Cefárzow yeŃŃcze/ [...] ŃŃczáł Ńye był Ńpor myęďzy krzeŃciyany około Ńwyęťa wyelkonocnego *KromRozm III* P6v, H4, P7v; *KrowObr* 58v, 72 [2 r.], 87v, 91, 113v [2 r.]; *Leop Act* 17/12; *RejŃwierz* 21v; *BibRadz Gen* 14/1, I 7d marg, *Gen* 14/9, I 446, 153c marg; *OrzRozm* D4v; LVcius Tárquinius pyŃzny Ńiodmy á oŃtátni krol RzymŃki pogańŃki/ pánował Rzymiánom lat XXXV. *BielKron* 103v, 42 marg, 44v, 48, 69, 78v (12); *SienLek* Ttt4, Ttt4v; *GórńDworz* O2; *RejPos* A4, 35, 37v, 39v, [73] (13); bo ná Ńtárość Ńwá Sálonon/ przez PogańŃkie NiewiáŃty był ŃŃzáloný: Ńe ich Bogóm chwałę y bogomódlŃtwo czynił. *BiaŃKat* 18v; *KuczbKat* 105, 270; STárzy oni Philozophowie zacni pogańŃcy/ [...] kto czyťał ich Ńpráwy moŃe Ńie iŃcie podziwować/ pomyŃliwŃzy Ńobie co to byli zá ludzie/ á iáko cnotliwych poboŃnych á poćciwych obyczaiow [...] vŃywáli *RejŃwierc* A3, A6 [2 r.], 43v [4 r.], 45, 46v, 47 [2 r.] (15); *BudBib Ps* 95/7; Cze⁸⁰ áćŃbym teŃ mogł przykłády pogańŃkich Greckich Piárzow podeprzeć/ wŃzáŃŃe wolę ná iednym Ńwiáďectwie Ńłowá BoŃego przeŃtáć. *CzechRozm* 157; Ano nie tylko MoyŃeŃz/ ále y ińŃzy PogańŃcy zakonodawcy nigdy tego zábijáć nie pozwaláli/ ktoryby drugiego zábić chćiał: ielŃiŃ go przedŃie nie zábił *CzechRozm* 233, A5v, 62, 170, 192, 231; *ModrzBaz* 56v, 105v; ktorzy [cesarze carogrodzcy] [...] Ewtychyáńskie kácerŃtwo wznowiáiać/ [...] mocá ie w Grecyey [...] rozmnaŃáli: wiele ChreŃćian Kátolikow/ iáko oni pogańŃcy Decyufzowie y Dyoklecyanowie/ morduiáć *SkarJedn* 169, 8, 91, 200; ktore [siostry Krysta i Kalista] bęďac pirwey ChreŃćiáńki/ ná mękach wielkich/ iego Ńię MáieŃtatu záprzáł/ y vbogácone od przełóŃzonych pogańŃkich/ Ńyły iuŃz iáko Poganki *SkarŃyw* 125; W Hiberniey był Krol pogańŃki báŃwochwalcá nic o P. Bogu ktory niebo i ziemię Ńtworzył niewieďzący *SkarŃyw* 486, 68, 277, 388, 482, 518; W Stworzeniu Ńwiáťa nieobefŃłego Ziemie/ Niebá/ y poczáťkach rzeczy ktore ná nich Ńá/ rozmáite były Czytelniku ŃáŃkáwy/ mniemáńia y wywody PhiloŃophow/ y Poetow PogańŃkich. *StryjKron* 1, 288, 295 marg; Co ielŃiŃe kiedy czyniła oná pierwŃza beŃtya/ to ielŃ/ RzymŃcy Cefárze niezboŃni pogańŃcy: tedy nie mniety AntychriŃt toŃ czyni *CzechEp* 381, 82, 104, 200, 228, 251, 385; *CzechEpPORz* **2v; táŃŃe teŃ y onego naywyŃŃzego KŃięďzá PogańŃkie⁸⁰ Ńobie tytuł przywłáŃczyli/ náŃywiáiać ie [papieŃów] *Pontifices NiemObr* 159, 64, 125, 134, 158 [2 r.], 159 [3 r.] (15); Solon Męďrzec on PogańŃki/ to był vŃťáwił/ áby káŃdego przełóŃzonego/ ktoryby Ńię vpił/ ná gárdle karano. *WerGoŃc* 213, 243, 244; *GórńRozm* A2; *PaprUp* B2v, G4; BáďŃ pochwalony Pánie Iezu ChryŃte/ ktoryŃ Ńługę PogańŃkiego iednego rotmiŃtrzá/ Ńámą

wolą w ciężkim paraliżu ratował. *LatHar* 535, 236, 246, 320; *KołaSzczęśl* A2, Cv; Pátrzay iáka pilność y ludzkość była vrzędnikow pogąńskich około więźniow fwych, áby ich od wfzelkier krzywdy obronili. *WujNT* 491 *marg*, 9, *Mar* 7/26, s. 417, *Act* 17/12, 1. *Cor* 6 *arg*; Wielka y podziwienią godna/ [...] była w onych/ choć Pogąńfkich Białychgłowách/ ku Małženkom fwoim zmárłym/ wierność y vprzeyma miłość. *WysKaz*)(2, 40; Swiadczą Kroniki ftóre/ iáka *Barbaries* y gruba nieftworność była w Pogąńfkich przodkach *PowodPr* 19, 4, 13 [2 r.], 17, 21, 31 (15); *SkarKaz* 40b, 313b, 418b [2 r.], 518b [2 r.]; *VotSzl* E3; *SkarKazSej* 678b [2 r.], 680a, 686b, 690b, 692b, 694b, 699b *marg*.

W połączeniach szeregowych (2): Abowiem gdyby dziewice łobie przes fwoie dziewictwa ciełefne/ wietzny żywoth záłlugowały/ tedyćby tym obyztáiem dziewice Tureckie/ Zydwfkie [!]/ Pogąńfkie/ y infze niewierne/ zbáwione były *KrowObr* 228v; *JanNKar* Cv.

W przeciwstawieniu: »pogański ... krześcijański (4), katolicki« (5): *OrzRozm* L2 [2 r.]; *RejZwierc* 34; Zá tym iście y to poydźie/ iż fię też oni nie z chrześcijáńfkich oycow y mátek/ ále z pogąńfkich rodziców porodźili. *ReszPrz* 96; *SkarKaz* 578b.

Wyrażenia: »ludzie (a. lud), człowiek pogański(-scy)« = *idolatra Miech; barbari Vulg* [szyk 70:23] (82:11); *BielŻywGlab* n1b 9, n1b 13; Iego fin był Iokuham człwoiek poganfki á bałwochwalca [*gentilis et paganus*] *MiechGlab* 29, 60; W thym pieniu prorok vskarża fie na lud pogański który miał prześladować lud boży *WróbŻółt* cc6, B6, O5v, Xv, Y2v, Y3 (11); *LibLeg* 11/160v; *SeklKat* V v; *LubPs* C2, Z6, dd5; *Leop Act* 28/2; *BibRadz* I 361a *marg*, II 74d *marg*; *OrzRozm* M3v; Ale áby fie dofyć stáło tytułowi tych kłiąg dzyeiew rozmaitych od początku fwiátá/ musim przydác á nápiśác fpołob fzaleńftwá ludzi proftych Pogąńfkich/ ktore miedzy łobą ná on čás w wiárach fwoich zachowywali. *BielKron* 20, 23, 24v [2 r.], 32, 60v, 90 (17); *LeovPrzep* H4; *RejPos* 205v, 206, 207, [254], 334; *BiałKat* 13v, 331; A tu pátrz w iákier to były powadze práwá v ludzi pogąńfkich/ ledwoby tak dziś y miedzy Krześciánfkimi tego fie dopátrzył. *RejZwierc* 34; Nuż záfię ludzie pogąńfczy/ tylko dla sławy fwey ná wielkie niebēspieczęńftwá á práwie ná śmierć ciálá fwe wydawali *RejZwierc* 167v, A6, B, B2v, 33, 33v (18); *WujJud* 48v, 50, 64, 66v, 128v; *RejPosWstaw* [41²], [41⁴], [41⁴]v, [110³]; *BiałKaz* Bv; *CzechRozm* 95; *PapRpan* A3; *SkarŻyw* 21, 130, 152, 187, 384, 536; *WerGość* 211; *ArtKanc* G2v; Iefli thedy thákowa chęć w człowieku Pogąńfkim do Pomierności była/ dziwna iefth rzecz iáko w ludziach wolą bożą wiedzących thrwác nie może *Phil* M; *WujNT* 318, 443; *JanNKar* Cv; *VotSzl* A4; *SkarKazSej* 685a.

»narod(y) (narodowie) pogański(e)(-scy); nacyja pogańska« [szyk 26:8] (33;1): Tu prorok nárzeka ná niełáfkę páńfką iż tak dopułci rozmaitem národom pogąńfkim dręczyć lud iemu poruczony *RejPs* 123v; CHwalcie zwirzchność páńfką wfłfyći ludzcy rodzáiowie/ y inni národowie pogąńfcy chwalcie fwięte imię iego. *RejPs* 172v, 33, 172; *LubPs* M4, M4v *marg*, Z3v, aa3v, gg4, gg5, gg6; *BibRadz* I 371b *marg*, II 24c *marg*, 42b *marg*; *RejPos* 2v, 27, 197; *RejZwierc* 125v; *CzechRozm* 66, 79, 108v, 118; *KochPs* 94; *SkarŻyw* 536; *StryjKron* 300; Y iefzcze łobie zá káznodźiei Zydowfkier y Pogąńfkier nácyey/ tegoż Apołtołá fwego/ Pan Iezus był nie obrał/ kiedy Bořkimi fwemi wfłty/ kazał dáwác Bogu/ co iefł Bożego *LatHar* 128, 237, 348, 622; *PowodPr* 13 [2 r.], 76; Tak Pan Bog ofádził Sodomę y Gomorę/ [...] y siedm národow Pogąńfkich w Páleřtynie *SkarKaz* 2b, 578b.

Szeregi: »nie heretycki, nie pogański« (1): (*marg*) [...] Ktore narody błogofławia Pánnę Máryą. (–) Nie heretyckie/ nie Pogáńskie. A ktoreż? lámy Kátholické *SkarKaz* 578b.

»pogański i kacerski« (1): Panie boże moy raczy mię wyrwać z rąk człowieka grzefznego [*Ps* 70/4]/ (*koment*) Czulfz pogańskie⁸⁰ y kacerkie⁸⁰ *WróbŻółt* Y2v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»(tak, nie tyl(k)o, ani, i) pogański (jako (też)) i (ale (też), i, albo, ani) krześcijański« [*szyk* 8:6] (14): ACŻkolwie o sławney zacznofci nauki Liczenia rozmaici mędrzczowie wiele pifali tak Pogáńfzczy iako y Krzełciańfzczy. *KłosAlg* Av; *LibLeg* 11/160v; A tu fye iuż poczynaią fprawy y poftępki/ pamięci godne/ onych krolow/ y inych ftanow fławnych ták pogáńfkich iáko y Krześciańfkich *RejZwierc* 1; *OrzRozm* L4v; nie naydzyefz żadnego áni pogáńfkiego áni Krześciańfkiego człowieka/ [...] áby miał kiedy pogánić pokoy w pílmie fwoim *RejPos* 334, [254]; *RejZwierc* 33, 44v, 167v; *BiałKaz* L4v; *KolakSzczęśl* A2, C3v; *SarnStat* 1047; *VotSzl* A4.

»(tak) świecki a(l)bo (jako i) pogański« [*szyk* 2:1] (3): *MurzNT* 208v *marg*; Przeto vczyć potrzebá Chrześcijány/ iz tego imienia Sákráment [...] ináczey świeccy álbo Pogáńfcy niżeli świętych rzeczy Pifárze álbo Doktorowie vzywáli. *KuczbKat* 105; *BiałKaz* Bv.

»(tak, i) żydowski (a. zakonu starego) (jako) i (też) pogański« [*szyk* 7:2] (9): Naprzod tu prorok vpomina lud żydowski y też poganski aby przeftali przeftadować pana Criftuła y flug iego. *WróbŻółt* B6, Y3; *KromRozm I* F4; *KrowObr* 148v; *RejPos* 195v; Nie pomárli dziś oni fławni á zacni ludzie/ ktorzy żywothow fwych powážnych á cnotliwych w wielkiey poćciwości vzywáli/ ták ludzie zakonu ftárego iáko y pogáńfcy *RejZwierc* 136v; *WujJud* 128v; *CzechEp* 335; *LatHar* 128. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

W przen (3) : Láthá 895. Czechowie iáko nieme bydło pogáńfkie/ dowiedziawfzy fie iz fie Borzywoy okrzcił/ wygnali go precz. *BielKron* 322; naród Izráelitow/ y kfiażetá y ofiárownicy/ y Lewitowie/ nie oddzielili od fiebie poftronnych narodow ziemie/ áni obrzydłoścí pogáńfkich/ to iefť Chánáneyczkow/ Heteyczykow/ Ferezyyczkow [*Non segregaverunt genus Israel et pnnicipes et sacerdotes et levitae et alienigenae gentes et nationes terrae immunditias suas*] *BudBib* 3.Esdr 8/68; *SkarŻyw* [407].

a. *Złożony z pogan* (4) : A widząc woýfko pogáńskie barzo mocne y zbroyne/ y zewfżąd iezdnemi obtoczóne/ y theż w rzeczách woiennych ćwiczone. Thedy Iudás mowíł do fwoich w ty fłowa [...] *BibRadz* 1.March 1/7; *RejPos* 46; By była nie tá ku nam życzliwośc pánfka/ Gdy ná nas wfzytká síłá przyfzłá pogánfka [...] Iuż by nas práwie byli żywo požárli. *KochPs* 189; *PowodPr* 80.

c. *Należący do poganina* (45) : *OpecŻyw* 117v; Bo pátrzay záfię/ gdy iuż Pan był raczył wywfzłfżyć lud on Izráelfki/ dawfzy im pofieśc ony dziwne obfitości pogáńskie/ [...] iáko ie záfię dopufzczáł ledá komu mordowác *RejZwierc* 257v; Brany twoie záwždy otwárte będą/ á nie záwrą ich w nocy y we dnie/ áby máiętności Pogáńskie do ciebie przynieftiono *CzechRozm* 120; *PowodPr* 83.

a. *Zamieszkały przez pogan* (41) : á ná ofáték obciáżoná iefť drogá Morfka zá Iordanem Gálilei Pogáńskiey. *Leop Is* 9/1, *Act* 7/45; *BielKron* 266v; *RejAp* 138v, 139; Wiárą przodkowie náfzy przez frogie morzá przełzli/ y wiele pogáńfkich miałt poftedli *RejZwierc* 128v, 258; *BudBib Is* 9/1; Bo zbory one wierzących/ były częścíá z żydow/ częścíá też z pogánow zebráne w onych pogáńfkich mieścíech

CzechRozm 76v, 76v, 109; Ale ty wżyftkie Pogánńkie Zamecki pobrali Krzyżacy w krotkim czáfie *StryjKron* 295; *WujNT* 808.

W przeciwstawieniu: »krześcijański... pogański« (2): *OrzRozm* L2v; ácz przez tę wżetecznicę Rzym rozumieią: Wżákże nie kościoł Rzymłki/ áni Rzym Chrześcijánłki/ ále on Rzym łtary pogánłki *WujNT* 877.

Wyrażenia: »krolestwo pogańskie« (1): [*Hiszpani*] áż ku łámemu łłóncá włchodu záieždźáią z krolestwy pogánłkami rozliczne kupie wiodąc. *BielKron* 278v.

»pogańskie państwo« [szyk 1:1] (2): Skąd przychodzi/ iż tákye wstáwy [...] mułłá być y bywáją odmyenyone: Yáko łye to we włłech zborzech y páństwyech pogánłkich y krzełciyánłkich/ ktorekolwyek ná śwyećye kyedy były/ yáłnye pokázác może *KromRozm II* bv; *SkarKazSej* 703b.

»ziemia, kraina (a. kraj) pogański(-a)« = *terra gentium PolAnt*; *terra paganorum JanStat* [szyk 10:5] (10:5): *OpecŻyw* 49, 54v; *RejPs* 129; *KrowObr* 179v; bo ty zyemie Pan Bog Pogánńkie dla złości ich á báłwochwalłtwa im wzyął á wam [*Żydom*] dał *BielKron* 45, 462v; *RejAp* 152; *GórnDworz* li3v; *RejPos* 300; *RejZwierc* 126; *BudBib Ps* 104/44; ANáchárfis ácz rodem był s pogánłkich kráiów/ Ale cnoty był pełen y cných obyczáiów *PaprpPan* G2; Prze bóg/ iáko to ma być/ áby pieśni páńłkich Głos kiedy miał być łłýłzan w kráínách pogánłkich? *KochPs* 200; *SarnStat* *4v, 1094.

Szeregi: »(tak) krześcijański (jako) i pogański« [szyk 2:1] (3): *KromRozm II* bv; Król Zygmunt Polłki [...] zwycięztwo v Orłzý nad Mołkwą otrzymał/ Roku 1514 [...] z kąd łławą wieczną świat nápełnił po wżyftkich kráíach Krześciánłkich y Pogánłkich *SarnStat* *4v; *VotSzl* C4.

»pogański i niewierny« (1): dofyć ma mocy ná zgubienie tego/ obroń Boże/ krolestwa/ ktore tego nie záłuię/ áni łię w tym popráuie/ y w tey wzgárdzie łádów duchownych/ y kłátyw/ iáko iákie niewierne y pogánłkie páństwo/ zołtáie. *SkarKazSej* 703b.

Przen (2) :

Wyrażenie: »kraina pogańska« (2): A ták obaczywłzy to nędzne á łkázone zaráżenie twoie/ wynidźże zá tym Pánem s tych kráín pogánłkich/ s tych złych náłógów łwoich *RejPos* 237, 237.

αα. Wchodzi w skład derywatów kompleksowych od »państwo pogańskie« (5) :

Wyrażenia: »głowne miasto, stolica pogańska(-ie)« (2:1): Którymi łłowy duch [*Boży*] Papiełką łtolicę wymálował/ ktora záśiádfzy ná mieyłc[u pi]rwłzey łtolicie Pogánłkiey/ świat opánowác miałá *NiemObr* 164; odiećie kościoła náwet od łámego miáłtá głownego Żydowłkiego Ieruzálem y przenieśienie do Rzymu/ głownego miáłtá Pogánłkiego. *WujNT* 392, 476 marg.

»pogańska(-ie) granica(-e)« [szyk 1:1] (2): Wżák winien ociec łwięty/ páńłtwa Krześciánłkyye/ Opátrowác/ gdzye máią/ gránice pogánłkyye. *RejZwierc* 105v; Więc ná to pátrzyć trzebá/ że tu my miełłkamy bliłko Pogánłkiey gránice *GórnRozm* E3.

d. Którego podmiotem (wykonawcą, sprawcą) jest poganin (są poganie) (92) : *BierRaj* 16; *LubPs* dd5v marg; *Leop 2.Par* 36/14; *BielKron* 158v, 300v; *RejAp* CC2; *BiałKat* 13v marg; *RejZwierc* 56v, 186; *BudBib 2.Par* 33/2, 36/14; iłz Stolicá Cárogrocka [...] iuż po wżytkim Pogánłkim przenáśłáłowáníu vrodzona/ [...] pułtą być bárzo poczęłá *SkarJedn* 390, 388; Zápomni Boże moy grzechow moich/ [...] á ludu twego krwią drogą twoią odkupionego/ broń od złości y grzechow pogánłkich. *SkarŻyw* 441; *WujNT* 184, 661; [*prorok Ezdrasz*] Kościoł Sálomonow y łtárą religią w nim po łpułtołfzeniu

Pogańńkim náprawił/ y do ofstátecznego fporządzenia przywiódł *PowodPr* 81, 21, 30; A w nowym zakonie przez trzyftá lat [...] fámi kápłani y biskupi rządžili [...]. Bo nie máiac iefzcze krolow Chrześciáńńkich/ fámi fady świeckie odpráwowáli/ y fámi karáli/ y do vrzędow pogańńkich [...] o fprawiedliwość chodźić zákázowáli. *SkarKazSej* 679a, 687a marg.

W przeciwstawieniu: »pogański ... krześcijański« (1): Od S. Marćiná do tego czáfu/ to ieft/ do Zapuťtu tego ninieyfzého/ Seym Wálny Wárfzáfki/ nie Pogańńki/ ále Krześcijáńńki/ w Polfcze ftoi *OrzQuin* Z3.

Wyrażenia: »moc [= *przemoc*] pogańska« (8): *KromRozm I* E4; Abowiem Pan Bog/ [...] dla mniefzych grzechow/ wiele kroleťw frodze fkará/ y pod moc pogańńką poddał. *KrowObr* 79v; gdyż przyfzło [*miasto Konstantynopol*] zá niewdzyecznoścíá náwiedzenia fwoiego/ iáko ono nędzne Ieruzalem/ pod moc pogańńką *RejPos* 300v; [*Bóg*] Odiáł nas rękóm frogim/ y mocy pogańńkiéy *KochPs* 200; *SkarŻyw* 402; *PowodPr* 8, 15 marg, 69.

»niewola (a. niewolstwo) pogańskie(-a)« (7): wważenia y pámieći godna ieft fentencia/ ktorá P. Bog przez Proroká o vpadku Zydow w niewolá Pogańńką wydał *PowodPr* 11; Y tám dáley [*prorok*] opiťuie zálofne fpuťtofzenie y niewolťwo pogańńkie nád onym ludem pokazáne. *PowodPr* 12, 31, 52, 74, 75; *SkarKazSej* 688a.

Szeregi: »tak pogański jako i chrześcijański« (1): Toż fię mowi o inych piťmách/ ktore fą o tym rzemieśle y policyách tak pogańńkich iáko y Chrześcijáńńkich/ y nálfzych świętych. *SkarKazSej* 662b.

»pogański i żydowski« (1): Coż w tych liścyech [*św. Paweł*] piťfe? [...] dobrodźyeyťstwo Kryťtuťowe okázuye/ [...] pogańńką y żydowńką dumę tłumi *KromRozm II* ev.

W przen (18) : Setnego y fiedmdziefiáthnego roku/ zdięte ieft iárzmo Pogańńkie z ludu Ifráelńkiego. *Leop 1.Mach* 13/41; *SkarŻyw* [407].

Szereg: »i pogański i chrześcijański« (1): gdyż ná tym wľzytki rozumy y pogańńkie y krześciańńkie vťtály/ iákobychmy mogli poznác to Boťstwo fwięte *RejPos* 294.

a) *Z wyrazami oznaczającymi przenośnie akty przemocy dokonane przez pogan* (15) : Ci wľzytcy nie mogli nic piťać dawnego kiedy piťać nie vmieli/ y thego co było piťano pogińęto wiele przez ogień pogańńki *BielKron* 335v; *SkarŻyw* 358; ktorego [*miasta*] gdy vľilną mocá Chrzećciáni cáły rok dobywáli/ bárdzo ich wiele v fťurmow było pobitych y poránionych/ fťrzałámi Pogańńkimi. *StryjKron* 290; *PowodPr* 7 marg, 8 marg, 44; *SkarKazSej* 688b.

Wyrażenie: »ręka pogańska« [*szyk 5:3*] (8): Nárzeka prorok iż gwałťowna ręká pogańńka y náuki fáľfyywe kácerńkie tárgáią fię ná zebránie koćciołá bożego *RejPs* 108, Ff4; *BielKron* 161; *RejZwierc* 258; *SkarJedn* 209, 331; Ale niewierni Zydowie fprzećiwili fię wľzędý Páwłowi/ y iego náuce v Pogańow; prześláduiąc go y fzukáiąc śmierći iego: y nigdy go trapić nie przeťtáiąc/ áż nawet przyfzedł w ręce Pogańńkie *WujNT* 392; *PowodPr* 58.

α. *Stworzony, napisany przez poganina* (33) : Tedy Alexander wľzithki księgi pogańńkie popalić kazał, ale księgi ogwiazdach o lekarťwie, o rozmaitey mądrofci wľzitki do Macedoniey wziác kazał. *BielŻyw* 154; *MurzHist* B; Drudzy zá v poganów [...] / nawymyśłali niezliczonych Baľwánów [...] i naczynili iem rozlicznych chfál/ [...] ktorych cześć wietfzą wpogańńkiem/ mniefzą w świętem piťmie czytámy *MurzNT* 73v; *BibRadz I* 2c marg; *BielKron* 286; *RejPos* 247v; A wiemy iákie páńťwá

prze złe krole vpadály/ thák s pífmá zakonu ftárego/ iáko y z inžyich hiſtoryi pogáńfkich *RejZwierc* 41v, A5v, 33v [3 r.], 261v, Bbb; *RejPosWstaw* [41⁴]; *MycPrz* I C3; *BudNT* 1.Tim 4/7; *CzechRozm* 20v; *NiemObr* 85; Záprawdě žeć nam Chrześciánom nie pomálu w brew dáią te práwá Pogáńſkie vprzywileiowane/ že ich w Státucie náłzym Polſkim nie mamy. *WerGość* 265; *WerKaz* 297; *Phil* H3; *WujNT* 699; *PowodPr* 17; Bo nie máłz ná ſwiećie ták grubego narodu/ kteryby fię zá vmárle ſwoie nie modlił/ y ofiar ábo czegokolwiek zá nie nie czynił. Pogáńſkie pífmá ftáre bárzo to ſwiádczą/ hiſtorye y zwyczáie ich. *SkarKaz* 381b, 382a, 517a; *SkarKazSej* 669b *marg.*

W połączeniach szeregowych (2): [wdowy młode poczęły] gárdzić Pánem Iezu Kryſtuſem/ [...] á przyſtáwáć do náuk pogáńfkich/ Zydowfkich/ y Dyabelfkich/ kthorych ná on tżás wżędzy pełno było. *KrowObr* 142v; *Kronika*. tho ieſt/ Hiſtorya Swiátá ná ſześć wiekow/ a cżterzy Monárchie rozdzielona z rozmaitych Hiſtorykow/ ták w ſwiętym pífmie Krześciáńſkim Zydowfkim/ iáko y Pogáńſkim/ wybierána *BielKron kt.*

Szeregi: »nie tylko kościelny, ale i pogański« (1): Co zacż był ten Damáſſus, y iáko przez ſedycyą/ y rozłanie krwie/ ná Biſkupſtwo wżedł/ ſwiádczą nie tylko Hiſtorye kościelne/ ále y pogáńſkie. *NiemObr* 134.

»(tak) pogański (jako) i też krześcijański« (2): *SeklKat* A2; *SPRáwá* Rycerſka według poſtępku y zachowánia ftárego obyczáiu Rzymſkiego/ Greckiego/ Mácedońſkiego/ i innych Narodow pierwſzego y ninieyſzego Wieku/ ták Pogáńſka iáko y Krześciáńſka/ z rozmaithych Kſiág wypifána *BielSpr kt.*

»ſwiecki abo pogański« (1): A w hiſtoriach záfię ſwieckich ábo pogáńfkich wielu ſławá y dobre imię áż podziſdzyeń z wielką pochwałą ſłynie/ kthorzy tákowá miłość á powinowáctwo przeciw rodzicom ſwoim wżelkim obyczáiem pokázowali *RejPosWstaw* [41⁴]v.

β. *O języku* (2) : I dla tego telż tę Mſzą wielebną/ Láćinſkim/ tho ieſt/ pogáńſkim ięzykiem tżytaćie/ álbo ſpiewaćie/ áby iey żádný tżłowiek nierozumiał *KrowObr* 198; A potym trzech ſynow ſpłodził/ Hurdę/ Binoinę y Bubetę/ imiony pogáńſkimi názwáných. *StryjKron* 355.

e. *Którego przedmiotem są poganie* (18) : oto beſthya bądzyeſz podeptana a urodzy ſyá pan wokrágu zyemye a łono panyenſkye bądzye zbauyenye poganſkye *PatKaz III* 102v; *GórnDworz* li4v; *BudBib* 2.Mach 14/38; áłż Piotr S. [...] Dekret vcżynił/ y wátpienie rozwiázał [!]/ mowiác: Wiećie Bráćia/ iż mnie zdawná Bog obrał ná náukę Pogáńſką. *SkarJedn* 76; Potym bárzo w Bogu roziulſzony do náwrocenia Pogáńſtwá/ od Papieža błogoſłáwieńſtwo wziął/ y Arcybſkupem Pogáńſkim poſwięcony ieſt. *SkarŻyw* 575, 600 *marg*; *NiemObr* 158.

Wyrażenie: »doktor pogański« = *św. Paweł* [szyk 4:2] (6): *Leop* B2; Máiąc tedy towarzysſtwo [św. *Paweł*] z Barnabą zwolennikiem/ s Piotrem/ Ianem/ Iákubem/ chodzili po rozmaitych kráinach/ każác y náwracaćie lud ſprofny ná krześciáńſką wiárę/ ták przez píſanie iáko przez mowę/ przeto był wezwań Páweł Doktor y zwolennik pogáńſki. *BielKron* 143; Przeto nas Doktor pogáńſki S: Páweł przeſtrżega mowiác/ Nie záłmucayćie Duchá Bożego *BiałKat* 51, 48v; *RejPosRozpr* b3v; *LatHar* 432.

W przen (1) : Oczy téż moje widzą/ to zbáwienie twoie/ Któreſ ſp ráwił przed ludem wżého ſwiátá tégo/ Swiátło pogáńſkié/ chwałę Izráhelá twého. *SiebRozmyśl* Gv.

α. Którego bohaterem są poganie (4) : Drudzy czętą wálki Troiańskie/ Albo ij dzieie pogańskie *OpecŻyw kt; RejZwierc* 44, 154; Do ktorey vprzeymcy miłości ku oyczyźnie/ nie tylko przyrodzona powinność vpomnieć nas może: nie tylko przykłady onych zacnych Horacyułow/ *Curcij, Codri Athenienfium Regis*, choć Pogąńskie: ále y ludzi Chřeścijáńskich *VotSzl* A4v.

f. Pochodzący, zachowany z czasów panowania pogan, tj. przedchrześcijańskich (6) : Ná drugiey ftronie brzegu Kolná náležiono mury známienitą fprawą z kwadratow zmurowáne pogąńskie/ z wypisy Rzymiánow *BielKron* 285v; Przytym mieście iefth grob/ zową s. Aureliey/ nád brzegiem rzeki/ ále więtfze podobieńftwo że tho ieft grob pogąński/ zacnego iákiego Rzymiániną z domu Aurelianow *BielKron* 286, 288.

Wyrażenia: »pogańskim obyczajem« [szyk 1:1] (2): Druzus Cefárzá Auguftá pálierb [...] zoftáwił w tym mieście wieczną pámiątkę wieżę álbo fłup kámienną/ obyczáiem pogąńskim fprawioną *BielKron* 284v, 283.

»z pogańskiego zachowania« (1): Gdyż ten niezfczęfny zwycz[a]y iefzcze z Pogąńskiego záchowánia pozoftał. *WerGość* 270.

A. Obrażliwie o przeciwnikach religijnych (16) :

a. Innowiercy o katolikach (15) : Iz ia przed fię/ mocnie ftoię przymoich pierwųzych y teráznieyfzych ártykulech do fkonánia mego/ ktore kxiądz Biſkup Krákowſki/ nie fłowem Bożym/ áni dowodem Duchá s. ále wykręty ludzkimi/ mądrością Pogąńfką/ y dowodem Duchá nietzyftego/ háńbi y fromoći/ y názywa ie obłudliwymi. *KrowObr* B4v; Ale gdy przyidzie ná ludzki rozfádek/ ná vftáwy/ ná zdánie/ ná poftánowienie: wywrocą teraz Loikowie pogąńfką filozofią wųzytko ná nice *CzechEp* 105; opuściwųzy y wywody logitfkie Pogąńskie: chociaż ich X.K. vżywa: lámymi ſwiádecųwy piſmá ſ. poydę/ y piſmo piſmem wykłádác będę *CzechEp* 273, [3] *marg*, 35, 45, 130 *marg*, 132 (12).

W połączeniu szeregowym (1): Z ktorego opićia y obżárćia fię tey pogąńskiey ćieleſney y Dyabelſkiey Filozofiey/ gdy fię ludzie z fobą fwarzyć [...] poczęli: ziemſkim y ćieleſnym fpoſobem chcąc ogárnać rozumem fwym Bogá [...] *CzechEp* 232.

Szereg: »papiieski, pogański« (1): Na czym áczby iuż pobożnemu y fzczyremu/ v ktorego y iedno namnieyfze ſwiádecųwo fłowá Bożego waźnieyfze ieft niż tyſiąc tyſięcy Papiefkich Pogąńskich wywodow/ dofyc było: wųzákże dla odpornych y tego iefzcze záraz dołożeń/ iz [...] *CzechEp* 282.

b. Katolik o wyznawcach jednej z dawnych herezji (1) : Donátyfty heretyki/ gdy od fądu koſćielnego do niego [Konſtantyna Wielkiego] áppellowáli/ ták zgromił/ [...]: (O iádowite fízaleńftwo y ſmiáłość/ iákoby w rzeczách pogąńskich/ ták ſmieli áppellácýą wkłádác?) *SkarKazSej* 680a.

B. O muzułmanach, zwłaszcza Turkach i Tatarach; barbarus HistAl (123) : Pogąńfką ftronę trzyma Krześćiány zdradza *PaprPan* Ff.

Szereg: »i pogański i heretycki« (1): y pogąńſka/ y heretycka ludzka ſilá/ nie przemoże budowánia *SkarKazSej* 683b.

W przen: Z wyrazem użytym metonimicznie na oznaczenie muzułmanina (12) : *LibLeg* 11/166; *RejZwierc* 186v; Iák on [Moskiewſki] Turki/ Tátary/ poráził ná głowę/ Bo fą ćiálá Pogąńskie pobite furowie. *WierKróc* A3v; [Turcy] Ogárnęli Miedzyboż chcąc was mieć w niewoli/ Iuż pogąńskie

półczeki hárdzye pokrzykały/ Mniemáiąc z obłężonych by korzyść mieć miály. *PaprPan* V2v, H4v; *SkarKazSej* 683b.

Wyrażenie: »krew pogańska« = *zabici mużulmanie, śmierć mużulmanów* [szyk 5:1] (6): *MycPrz* I Cv; (*nagł*) *Nagrobek* St. Struř. (-) [...] Tenże vpad y moiéy náznáczon był głowie. Bom légl we krwi pogáńłkiéy *KochFr* 116; Toż też y do was mowię Rycerřtwo cnotliwe/ Krwie Pogáńłki á zátym dobry ławy chćiwe *CzahTr* G2v, Fv [2 r.], H.

a. *Charakterystyczny dla mużulmanów* (11) : teraz wiedz pewnie Skánderbegu/ iż cie tym przymierzem włówil Máchomet/ bo cie ináczey pożyć niemogł/ iedno thák łwá chytrą pogáńłką rzeczą *BielKron* 253v, 240; *PowodPr* 59; Iam częścią dobrą wiadom Pogáńłki wielkości/ Sercá łpráwy także też y w boiu czerřtwości. *CzahTr* F3v.

W połączeniu z metonimicznym określeniem cechy człowieka [np. *okrutność pogańska* = *okrutni mużulmanie*] (7): *BielKron* 253v; Zá toć ręczę gotowłzy ná káždy czás náłzy/ Zadna łrogość pogáńłka też ich nie vłráłzy *PaprPan* S4v; *CzahTr* E4, E4v, G2, G4; Niż o nieprzyiaćielu wieść przydzie/ Płomienie/ Pierwey vyřrzyłz ognifte/ y krwáwe łtrumienie. Nie łpodziway łię pierwszych áni drugih wići: Nie zwiefz gdy cie okrutność Poháńłka záchwyći. *KlonWor* 31.

b. *Będący mużulmaninem* (23) : otho ci zbiegowie pogáńłzczy/ Máchometowie iáwni [...] náplugáwili nam w Polřcze onę niepokałaná wiárę *OrzList* h3v; *BielKron* 237; *BiałKaz* L3v; *StryjKron* 722; A w náłzym krześciáńłtwie/ [...] połpolićie obrońcy náłzy tak nas bronią/ iż nietylko nieprzyiaćielowi/ ále łámemu gołpódarkowu/ nic ábo máło nie zołtáwią: y częłtokroć niektorzy [...] tak łobie w domach ich poczynáią/ iż wielekroć tak vtrapione głófy do Bogá o nieprzyiaćielá Pogáńłkiego wołáią. *PowodPr* 63, 70, 76; *SkarKazSej* 685a marg.

W przeciwstawieniu: »chrześcijański... pogański« (1): Day zgodę/ miłość/ pokoy/ Pánom Chrześciáńłkim/ Stan Pánie łtráłzná ręką/ Tyránom poganłkim. *KmitaPsal* A5v.

Wyrażenia: »lud (a. ludzie), człowiek pogański(-scy)« [szyk 4:1] (4:1): tylko łámá Polłká od nich [Krzyżaków] náwięłřzą krzywdę ćierpiáłá/ gdy miecz łwoy ná łwe pány obracáli/ Tátary lud Pogáńłki okrutny ná nie przywođzili *BielKron* 231; biyćie biyćie złe ludzie Pogáńłkie okrutniki náłze (marg) Turki mordowano. (-) *BielKron* 243v, 460; *PaprPan* F4v; *CzahTr* F3v.

»pogański(e) narod(y), plemię« [szyk 3:1] (3:1): Piłze Rychárdus [...] Sármáty tho iełř nas/ złotem y łrebrém przechodźić włzytki/ [...] y rozmáity narod Pogáńłki/ co im to było zá dźiw/ gdy drugi iáko żyw nie wiđał Tátářzyná áłbo Mołkwiciná. *BielKron* 414; Zygmunt Augułř miał z niego [Mikołaja Miełeckiego] Mářřzałká łławnego. Práwy tho Woiewođá był Podolłkiey zyemie/ Drżáło przed łáfką iego to pogáńłkie plemię. *PaprPan* A4; *KochFrag* 29; Przepuść Pánie/ przepuść łudowi twemu: á dźieđictwá twego niepodaway ná háńbę/ áby ich miály opánowác (Pogáńłkie narody.) [...] Moźnieyłżyć nierownie P. Bog ná nas z pomłřtą zgotowány/ niželi Turek *PowodPr* 81.

Szereg: »krześcijański także i poháński« (1): Czyli temu dawny czás/ kiedy łzczęściu łwemu Car Mołkiewłki vłáiąć/ chćiał łwiátu włzyłtkiemu gróźnym być? włzyłtki łekce Króle Krześcijáńłkie Vwážáiąć przy łobie/ także y Poháńłkie. *KochJez* A3.

W przen (2) : włřak ya sobye nie prosze na pozitek ale prosche dla Chrzesczyyan abich ych odpłaczyl od Turkow od poganskiego yezika *LibLeg* 11/46v; IErzego máłowáli/ á on Smoká gromił/ A o iákął

krolewnę/ drzewo on fwe złomił. Lecż ten nález Polſki Ierzy/ łtádá Bucżackiego/ Gromił y gromić będye/ łmoka pogańſkiego. Służąc oney Krolewnie/ Połpolitey rzeczy *RejZwierz* 78.

a. *Złożony z mużułmanów* (2) : A zá tym fię Polacy zbroyni vkazáli W łwietnych zbroiach [...]. Náđ nimi był Czárnkowłki Hetman przełożony/ Ktorych záraz Pogáńłki vph widzác łtrwożony/ Mnimáiąc iż wielki lud przybył wnet pierzchnęłi *StryjKron* 702; [*Pan Bóg*] náuczył nas/ iż z heretyki/ ktorzy kápłanow práwyc Bożyc w łwym woýłku/ á zátym y P. Bogá z łobą nie máią: nic nie wygramy gdy fię ná nas pogańłkie woýłká podniołá. *SkarKazSej* 685b.

c. *Należący do mużułmanina* (6) : Chciałem też był łpomnieć pogańłkie dwory/ iáko Czełárzá Tureckiego/ Zofiego/ czo táđ zá ćwiczenie/ czo zá zwyczáie ná dworzech *GórńDworz* V6; Nuż iefzće więłfza niełpráwiedliwość/ gdy ieden człowiek w náłzym práwie drołfzy niż drugi, y co raz ná Seymach to mu cenę gorzey náđ vłtáwy Woiewodze odmieniáią: á przedsię ták/ iż nietylko łzkápe pogańłká/ ále y plá v dobrego myłliwcá nayđzie nierownie drołfzego. *PowodPr* 68; *CzahTr* C.

W przen: Z wyrazami oznaczającymi przenośnie akty przemocy dokonane przez mużułmanów (3) : *RejZwierc* 188; Y owłzem co przodkowie náłzy wnierownie mniefzym gołpodárłtwie y dołtátkách pobudowali/ y náđáli/ w tym táka vymá iefł/ iż łzábłá Pogáńłka gđzieby [...] przełfłá/ ledwoby więłfzá po łobie zołtáwić mogłá. *PowodPr* 19; Vkazowałem iáko pogańłki miecz náđ nimi wiłi/ ktery łášiedzkie zdrowia y máięłnołci požera *SkarKaz*)(2v.

d. *Którego podmiotem (wykonawcami, sprawcami) są mużułmanie* (67) : Thák łie nam práwie włzytkim głowy zámiełzáły/ że włzyłtki dobrodzieýłtwá chcemy łobie záwrzeć od pánow łwoich/ á ná włáphy pogańłkie chcemy przywieł y potomłtwo łwoie *RejZwierc* 194v; *StryjKron* 370; ktorzy [...] was prołzá [...] / ábyłcie ráczéy/ gđzie ich bronić niechcećie/ ćiałá ich niełczefne popalić dáli/ ábyłcie wđdy ták tym domowym płomięniém/ od rodźiców/ od żon/ y od dźiatek wálzyc to włzeteczeńłtwo/ té gwałcenia pogańłkie odrázić mogli. *OrzJan* 20; Zbor tych Nowokrczeńcow/ [...] połpolicie też modły do Báálá łwego czynił/ áby Pan Bog zdárzył pánowanie pogańłkie *PowodPr* 35; tedyby nie dźiw/ żeby ná domowe Tyráńłtwo zátym Pogáńłkie Pan Bog przepułcił. *PowodPr* 59, 36, 50, 75; *VotSzl* B2; *CzahTr* F2.

W połączeniu szeregowym (1): Zły duch Te wymyłł z torkmyłzow puhy: Tátárłki to Płi pogańłki náłazeł. *CiekPotr* 76.

Wyrażenia: »moc [= *przemoc*] pogańłska« [*szyk* 3:1] (4): [*Wáłazy*] Bronili łie kiedył Turkom/ Węgrom/ Polakom/ Tátárom/ [...] pánom łwym nie wierni/ ná ktorego łie zwałnią wnet go chcą o gárdłó przypráwić/ łtáđze częłte Pány miewáią/ dla łwey nieułtáwiczołci/ przetho przyłfzli pod moc Pogáńłką. *BielSpr* 69v; *SkarJedn* 403; A iż zá ty tákie nieznołne grzechy Pan BOG káráć będye/ á Boże day to áby nie pogańłką mocą/ ktorzy nas do záprzenia Chryłtułá [...] niewolić będa *SkarŻyw* A4; O Murze łławny kráioł Chrełłłłńłłkich [*tj. Rzeczpospolita*]/ Wále potężny od mocy Pogáńłkich *GrochKal* 24.

»niewola (a. niewolstwo) pogańłskie(-a)« [*szyk* 10:3] (13): *SkarJedn* 154, 171, 308, 310, 329; *KochTr* 23; Vpátuie Ambroży ł. z píłmá S. iż iednoż y to nieumyłłne vpicie Noego/ było przyczýną niewolłtwá ná łwiećie. Gdy łie vmyłłnie ták łpołpolitowałó: łtrzeż Boże áby Pogáńłkiego niewolłtwá nie wniołłó. *PowodPr* 72, 58 *marg*, 68, 81; A naprzod kołłioły włchodnie/ od tego mieýłcá y páłterzá

iednego gdy odpádły/ ná wiele fię fekt rozerwáły/ y do wiele fógich błędow y kácerftw iáko obcych y rożnych bogow przyfzli/ y zátym niewolą pogáńfką zniſzczáły. *SkarKaz* 40a, 580b; *SkarKazSej* 665a.

Szeregi: »pogański abo heretycki« (1): náuczcie fię y wy rodzicy ták dziateczki ſwoie z młodu do zakonu Bożego [...] przyuczác: żeby czego Boże vchoway/ gdyby w pogáńfką ábo Heretycką rękę wpádły/ zátzymác fię przy S. wierze vmiáły *SkarŻyw* 48.

»pogański, tatarski« (1): Dla tych tedy rofterkow y zaboyftw wnétrzných pogáńfkich Tátárfkich/ gdy fię lámo złe biło/ wiele Xiążąt Ruſkich [...] iarzmo Tátárfkie [...] z ſziy ſwoich zrzucili *StryjKron* 416. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»pogański, (i) turecki« (2): Potym w inne błędy [*Ormianie*] iáko to bywa gdy owcá od páfterzá fię odłáczy záfzli [...]. Y ták ręką y niewolą pogáńfką Turecką od Bogá pokaráni/ po rozmáitych kroleſtwách rozproſzeni lá. *SkarJedn* 305; *SkarŻyw* 115.

W przen (36) : Gdyſz ieſt iarzmo Pogáńskie z Moſkwy iuż znieſione *MycPrz* I C3v, [C]2v.

Wyrażenie: »ręka pogańska« [*szyk* 20:12] (32): *LibLeg* 11/59v, 62, 166 [3 r.], 168v; (*nagi*) Rozdział 20. (–) Iáko Grekowie [...] zá wzburzeniem Czerncow proſtych á vporných przes Márká Epheſkiego/ Synodu S. y iednoſci koſcielney trzymác nie chcieli/ y w ręce Pogáńskie wpádli *SkarJedn* 319; cudownieć Pan Bog iáko fię rzekło pokazał/ iáko mu fię to z iednoczenie podobáło: á odfłápienia y rozerwánia koſcielnego dłużej ćierpieć niechciał/ ále odfzczepieńce pagáńfką [!] ręką pokarał. *SkarJedn* 353; iż koſcioły ktore od Rzymſkiego Koſcioła odefzły poginęły/ [...] Odfzczepieńſtwem y Heretyctwem podkopáne/ y ręką Pogáńfką zmocowane. *SkarJedn* 399, A2, A*v, 149, 165, 167 (19); *SkarŻyw* 48; *PowodPr* 24, 33; (*nagł*) Do Naiáſnieyſzego trzeciego ZYGMUNTA Krolá Polſkiego. (–) [...] Weźmiy ná fię przodkow ſwych mężną ſmiałość onę/ A rátoy z rąk Pogáńfkich Krzeſćijáńfką ftronę. *CzahTr* F4v, A3, E2, G4v.

a. *O języku, pożyczkach językowych* (2) : Ruſki záfię [*język*] furowy: Racki/ Serbſki/ Chárwácki/ Bulgárfki/ iuż máią coś pogáńskiego/ bo ſie od Thurkow fpacháli *GórnDworz* F7.

Szereg: »pogański i tatarski« (1): o to go też [*papież cesarza Mikołaja*] troſzcze/ iż ſmiał ięzyk Lácińſki pogáńfkim y Tátárfkim ięzykiem názwác. *SkarJedn* 216.

e. *Którego przedmiotem są muzulmanie* (4) : ktora woiná gdzie by ſie zdárzyła/ á zá poraſzką pogáńfką wyfzło by ták wiele tyfięcy Turkow/ Sárácenow/ z błędu/ á s ciemnoſci Máchometowey/ á przyſzłoby ku ſwiáthłoſci/ á vznániu prawdy Kriſtuſewey [!] *GórnDworz* li4v; *GrochKal* 26; á zátym do kupy/ Zbierſcie fię á przypádcie ná Pogáńskie łupy. Sprobuycie wálzy broni o Turſkie zawoie *CzahTr* E4v; Fárbę Bugowey widziałem krew wody Náſzá zmienilá/ procz poháńſkiey ſzkody. *SzarzRyt* C.

C. *O barbarzyńcach starożytnych z pozycji Greków i Rzymian; barbarus* *HistAl* (11) :

a. *Będący barbarzyńcą* (7) :

Wyrażenia: »lud (a. ludzie), człowiek pogański(-scy)« = *barbari*, *gens barbarorum*, *homo barbarus* *HistAl* [*szyk* 2:1] (2:1): Mężowie Macedońcy Traces Teſſalonicenſes y Grekowie/ wſzłádaycie na Alexandra aby thak odefzła od was boiaźn wſzytkich pogáńskich ludzi *HistAl* B5; do ciebie [*tj. Aleksandra*] ciągniemy/ ftołą nie iáko z Bogiem ále iáko s człowiekiem^m pogáńskim/ pychy y próżney chwały pełnego/ boiowác. *HistAl* G8, E4v.

»pogańskie narody« (1): Mnie niechay oyciec trzyma w pęcie frogim/ Zem lutość miałaś nąd mężem vbogim: Mnie niechay zaśle w pogąńskie narody Przez morfkie wody. *KochPieś* 50.

α. *Złożony z barbarzyńców* (3) : Potym gdi vyrzi Alexander wielkość ludu y pogańską moc [*barbarorum virtutem*]/ wŹytki członki iego boiżnią będą zięte. *HistAl* Ev; pogąńskie woysko zwáli Rzymianie *Caterua*, to ieŹt/ zgromądzony lud. *BielSpr* 11, 29v.

b. *Należący do barbarzyńców* (3) : widziaŹ [król *Anektanabus*] tām iako Egipczykowie byli potłumieni nawálnością łodzi pogąńskich [*impetu classium barbarorum*] *HistAl* A2.

α. *Zamieszkały przez barbarzyńców* (2) : Potym ruŹywfzy zaŹtępy wŹzedł [*Aleksander*] w Źtrony Ciliciey w krainy pogąńskie [*regiones barbarorum*]. *HistAl* D8v, D8v.

c. *Którego podmiotem są barbarzyńcy; w przen* (1) :

Wyrażenie: »ręce pogańskie« (1): á iŹes wybáwił żonę Kandeolowę z rąk kroŹa Ebryckiego/ thákŹe teŹ ciebie wybáwię z rąk pogąńskich [*de manibus barbarorum*] *HistAl* L8.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (2) : Ethnicus, Latine Gentilis, Pogąński ab `εθνοϛ quod gentem significat. *Mącz* 108d; Ethnicus – Pogąńskij. *Calep* 374b.

Synonim: niewierny.

LWil